

УДК 323.1

Асланов С. А.*Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Ужгородського національного університету*

ЕТНОПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Доведено, що методологічний інструментарій теорії політичних систем, системний аналіз, зокрема системна декомпозиція, найкраще дозволяють вивчити роль та значення етнополітичної стабільності в етнополітичній системі. Як будь-яка політична система, етнополітична система має складну структуру і виконує низку функцій, серед яких вказано на важливість забезпечення етнополітичної стабільності.

Ключові слова: етнополітична стабільність, політична система, системний аналіз.

Будь-яка політична система є складним багаторівневим утворенням і це необхідно враховувати, застосовуючи заходи стабілізації системи. Для вирішення тієї чи іншої проблеми недостатньо діяти лише на одному рівні, вважаючи, що зміни, які на ньому відбудуться зможуть перебудувати всю систему [1] відповідно до вимог суспільства або політичних еліт. Особливо це характерно для етнополітичної системи. Так, заходи підтримки, позитивної дискримінації одних етноспільнот можуть призвести не до покращення їх становища, а навпаки до загального погіршення міжетнічних відносин в суспільстві. У політичній багаторівневій системі слід також враховувати дію резонансу — накладення однієї кризи на іншу (економічної на політичну, соціальну на політичну), посилення їх інтенсивності та деструктивних наслідків.

Для дослідження етнополітичної стабільності визначальним є той факт, що теорія систем розглядає характеристики будь-якого складно організованого об'єкту крізь призму наступних фундаментальних визначальних чинників: структура (будова) системи; її склад, до якого входять підсистеми, елементи; поточний стан системної обумовленості; середовище, в межах якого розгортаються всі процеси, яке впливає або задає напрям та особливості функціонування системи. Г. Рузавін наголошує, що у окремих випадках, крім дослідження вищезгаданих чинників

(будова, склад, стан, середовище), доцільним є широкомасштабне дослідження організації елементів нижніх структурно-ієрархічних рівнів, тобто інфраструктури системи. У цьому випадку кожен елемент розглядається як відносно гетерономна, але і відносно автономна система, щодо структури, середовища, складу і стану якої однаковим чином застосовуються принципи системної декомпозиції [2, с. 259].

Цей методологічний підхід нечасто застосовується в етнополітології. Наприклад, Н. Ціцуашвілі, аналізуючи етнополітичний аспект національної безпеки, побудував своє наукове дослідження на підході системної декомпозиції, застосувавши його до національної безпеки. В результаті дослідник запропонував обґрунтування поняття етнополітичної безпеки і рекомендував політико-правову інституціоналізацію її як підсистеми національної безпеки держави. На думку Н. Ціцуашвілі, розбалансованість системи забезпечення національної безпеки гальмує розвиток її підсистем, в тому числі етнополітичної, а безсистемний підхід до забезпечення національної безпеки, основ її формування та функціонування, змісту та призначення, завдань, функцій унеможлиблює цілісне бачення національної безпеки та її складових, а отже і ефективне забезпечення [3, с. 321].

Системна декомпозиція як науковий метод системного підходу передбачає поділ цілого як системи на окремі частини з подальшим їх вивченням. Цей метод дозволяє розглядати будь-яку досліджувану систему як складну, що складається з окремих взаємопов'язаних підсистем, які, в свою чергу, також можуть бути розчленовані на окремі елементи. За допомогою методу системної декомпозиції науковці можуть досліджувати не тільки матеріальні об'єкти, але і процеси, явища і поняття, у тому числі етнополітичні. Н. Ціцуашвілі за допомогою цього наукового методу подав національну безпеку як декомпозовану систему, детально дослідивши її підсистему — етнополітичну безпеку. Вихідна система під час застосування такого методу розташовується на першому або нульовому рівні. Після її розчленування отримуємо підсистеми першого/другого рівня. Розчленування цих підсистем або деяких з них призводить до появи підсистем третього/четвертого рівня, що дає можливість досліднику ретельно дослідити об'єкт в межах системного методу.

Спрощене графічне відтворення декомпозованої системи здійснюється у вигляді ієрархічної структури. Є. Живіцкая вважає, що критеріями для системної декомпозиції найчастіше слугують такі ознаки: функціональне призначення (наповнення) складових; струк-

турні особливості; види етапів і процесів (цикл, стан); предметні характеристики (економічні, інформаційні, політичні) [4]. Як правило, система розчленовується лише за однією ознакою, характерною для усіх підсистем та системи як цілого, тому підсистеми, що виокремлюються у сумі повинні повністю характеризувати систему. У випадку етнополітичної системи її елементи повинні мати певні однакові ознаки, хоча функціонально, на наш погляд, вони можуть суттєво відрізнятися.

Теорія систем стверджує, що абсолютна більшість систем, в тому числі і етнополітичні, можуть бути декомповані як базові складові— підсистеми. Однак головна проблема застосування системної декомпозиції для політичних систем полягає в тому, що в складних системах відсутня однозначна відповідність між законом функціонування підсистем і алгоритмом, за допомогою яких вони реалізуються. Ось чому ключовим для розуміння етнополітичної системи та ролі етнополітичної стабільності в ній необхідне вивчення політичної системи, її особливостей та ролі політичної стабільності в межах системного підходу, зокрема системної декомпозиції.

Для системного підходу як методологічного інструментарію характерні такі ознаки, як 1) цілісність, що дозволяє розглядати одночасно систему як єдине ціле і в той же час як підсистему для вищих рівнів (політичну підсистему як систему вищого рівня); 2) ієрархічна структура, що означає наявність безлічі (принаймні, двох) елементів, яка передбачає підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня (етноспільноти є елементом нижчого рівня, тоді як органи влади вищого); 3) структуризація, що дозволяє аналізувати елементи системи та їх взаємозв'язок в межах конкретної організаційної структури, при чому вважається, що процес функціонування системи обумовлений не стільки властивостями її окремих елементів, скільки властивостями самої структури (наприклад, в Україні відсутність інституційної структури забезпечення етнонаціональної політики довгий час дестабілізувала етнополітичну систему); 4) множинність, що означає застосування безлічі моделей з різних галузей науки для аналізу окремих елементів і системи в цілому (у попередньому підрозділі нами було здійснено спробу застосування математичної моделі бінарних відношень до аналізу етнополітичної стабільності); 5) системність як властивість об'єкта мати ознаки системи [5].

Отже, для вивчення етнополітичної стабільності як різновиду політичної стабільності необхідно звернутися до цієї категорії та її місця в політичній системі за допомогою запропонованої методоло-

гії—системного аналізу. Одразу зауважимо, що політична стабільність у західних студіях розглядається здебільшого як складова соціальної стабільності—Е. Дюргеймом, М. Вебером, В. Парето. Під політичною стабільністю узагальнено розуміють баланс соціальних груп, політичних сил, за якого вони не можуть суттєво змінити політичну систему у своїх інтересах—таким чином забезпечується стан відносної рівноваги інтересів суспільних груп та політичних акторів. І західні, і вітчизняні дослідники підкреслюють важливу роль держави та її інститутів у забезпеченні політичної стабільності.

В теоріях винахідників політичної системи Д. Істона та Г. Алмонда важливу роль виконував аналіз політичної системи з точки зору функціональності. Г. Алмонда, на відміну від Д. Істона, цікавив не стільки аналіз процесів, що відбуваються в системі, скільки визначальне значення стійких структур політичної системи. Г. Алмонд припускав, що здатність політичної системи впливати на суспільство й одночасно підтримувати стабільність залежить від спеціалізації ролей і функцій політичних інститутів, які є сукупністю взаємозалежних елементів. Кожен елемент структури (держава, партії, еліти, право) виконує життєво важливу для всієї системи функцію. І це дозволяє розглядати систему в термінах «збереження», «зміна» і «адаптація», що характеризують підтримання політичної системи у стабільному стані [6, р. 189].

Тому, з точки зору вивчення політичної стабільності нас більше цікавить теоретичний підхід Д. Істона, а не структурно-функціональний Г. Алмонда. Д. Істон таким чином описував підтримання стану стабільності політичною системою: «Якщо система не наближається до стану ентропії—а ми припускаємо, що це не нехарактерно для більшості політичних систем—функції входу повинні продовжувати виконуватися. Без виконання функцій входу система на працює. Без виконання функцій виходу, ми не можемо ідентифікувати, що система працює» [7, р. 392]. Якщо припустимо, що підтримання стабільності в самій політичній системі є іманентною функцією політичної системи, то від її виконання залежить самозбереження політичної системи. Інакше їй загрожує ентропія. Функція підтримання стабільності притаманна всім системам, що демонструють тривале збереження у часі, тому стабільність одночасно характеризується як властивість, ознака, характеристика системи і як її стан, що може бути не зовсім вірно в межах методологічного підходу системного аналізу.

У політичній системі, зазвичай, розрізняють п'ять структурних груп елементів: політичні інститути, політичні відносини, політичні норми,

політичну свідомість і політичну культуру [8, с. 32]. Виходячи з аналізу структури, виокремлюють організаційно-інституційну, регулятивну, функціональну, комунікативну та духовно-ідеологічну підсистеми політичної системи. Зауважимо, що це лише один варіантів виокремлення підсистем політичної системи, але на їх прикладі можна з'ясувати роль підсистем у забезпеченні виконання функції політичної стабільності. В переважній більшості політичних систем завдання підтримання політичної стабільності покладається на: інституційну підсистему, до якої входять держава та органи влади, політичні партії, громадсько-політичні організації, церква, органи місцевого самоврядування та регулятивну підсистему, яку утворюють сукупність політичних норм (що напрацьовуються державою та суспільством), традицій, за допомогою яких здійснюється регулювання політичних відносин.

Однак всі інші підсистеми також беруть участь у виконанні функції підтримання політичної стабільності. Функціональна підсистема політичної системи знаходить відображення у політичному процесі й політичному режимі. Останній визначає особливості політичної стабільності. Комунікативна підсистема задає формат політичних відносин, тобто тих зв'язків між людьми та їх спільнотами, які складаються у процесі реалізації влади або з її приводу. Інформаційно-комунікативна підсистема відіграє провідну роль у підтриманні стабільності з огляду на її значення (Інтернету та інших ЗМІ) в сучасному світі. Духовно-ідеологічну підсистему політичної системи складають політична свідомість і політична культура, які також впливають на підтримання політичної стабільності з огляду на свої особливості. Політична свідомість більшості громадян нестабільних політичних суспільств, зокрема тих, що перебувають в стані революції або війни суттєво відрізняється від стабільних за кількісними та якісними показниками. Інколи кількість підсистем політичної системи обмежують чотирма: організаційно-інституційною, яку, в свою чергу, розподіляють на організації (громадянське суспільство, суспільно-політичні рухи) та інститути (парламентаризм, партії, громадянство); нормативно-регулятивною; комунікативною; культурно-ідеологічною [9].

Дослідники не відокремлюють підтримання стабільності політичної системи в окрему функцію окремої підсистеми. В цьому контексті важливо розмежовувати стабільність політичної системи та політичну стабільність в державі або суспільно-політичну в суспільстві. Попри тотожність (наприклад стабільність політичної системи в більшості випадків означає політичну стабільність в державі), стабільність політич-

ної системи і більше науковим, теоретичним конструктором, що дозволяє досліднику аналізувати політичну систему як об'єкт, що перебуває у стані нестабільності/стабільності. Тоді як політична стабільність, виходячи з розуміння політичної системи у засновників-теоретиків методу, стосується як держави, що є елементом політичної системи, так і суспільства, що вважається зовнішнім середовищем відносно політичної системи. Це ускладнює розуміння та визначення етнополітичної стабільності, яка однозначно стосується, окрім вищезгаданих структур (держави, суспільства), також і етноспільнот.

Дослідники поділяють системи на закриті та відкриті залежно від взаємодії з зовнішнім середовищем. Система класифікується як відкрита, якщо вона обмінюється з зовнішнім середовищем матеріальними потоками, енергією, інформацією або іншими ресурсами. Відкритість системи означає, що система в процесі функціонування взаємодіє з іншими політичними системами: зазнає впливу інших систем і/або сама впливає на функціонування інших систем. У випадку, якщо жодні потоки ресурсів не перетинають кордони системи, то система розглядається як замкнута. Згідно з принципами самоорганізації та ускладнення структури будь-яка демократична політична система повинна бути відкритою. Замкнута система кінцевому підсумку доходить до стану максимальної ентропії і припиняє еволюцію. Серед політичних систем до замкнутих належать політичні системи з тоталітарним або авторитарним режимом, але навіть ці системи вважаються замкнутими лише умовно, оскільки взаємодія з зовнішнім середовищем повністю не припиняється. Прикладом таких політичних систем можуть бути авторитарні та тоталітарні режими КНДР, Куби, Російської Федерації, які обмежено взаємодіють з іншими політичними системами. Етнополітична система належить до відкритих динамічних систем, оскільки взаємодіє з зовнішнім середовищем. Політична та етнополітична системи є, в свою чергу, підсистемами систем вищого рівня. Тоді, як підсистема не може бути замкнутою в принципі: всі підсистеми відкриті, оскільки обов'язково обмінюються з іншими підсистемами хоча б одним ресурсом, формуючи єдину систему вищого порядку.

Відповідно до теорії застосування синергетики до аналізу політичних систем О. Максимової, характеристика політичної системи як динамічного утворення передбачає, що система знаходиться під впливом різних зовнішніх сил, в результаті дії яких вона змінюється в часі. В цілому динамічні стани систем протиставляються станам відносної рівноваги [10, с. 47], вони є стабільними. Тоді як нестабільні стани системи є

одним з окремих випадків прояву системної динаміки. Загалом самоорганізація в складних системах, перехід від одних структур до інших, виникнення нових рівнів організації неодмінно супроводжуються порушенням симетрії. Самоорганізація в складних і відкритих системах, до яких належать соціальні системи, призводить до необоротного руйнування старих і до виникнення нових структур і систем.

Безумовно, елементи політичної системи зацікавлені в її збереженні, підтриманні в стабільному стані та розвитку. Д. Істон стверджує, що структурні елементи системи глибоко прив'язані до системи та її ідей і демонструють схожу поведінку, спрямовану на мінімізацію дестабілізаційної дії зовнішнього середовища. Приклад— революціонери, що приходять до влади і намагаються придушити революцію, стабілізуючи ситуацію. Для підтримки системи її елементи (суб'єкти, підсистеми) використовують цілу низку механізмів, які Д. Істон зводить до політичної спільноти, політичного режиму та органів влади— рівнів політичної системи, які підтримують її функціонування [11, р. 29]. Якщо роль політичного режиму та органів влади у підтриманні політичної системи у стабільному стані зрозуміла, то вплив політичної спільноти на збереження політичної системи демонструє Революція гідності в Україні, під час якої частина елементів політичної системи (партій, органів місцевої влади, правоохоронних органів) підтримувала колишню політичну систему, тоді як інша частина стала на бік громадянського суспільства, що вимагало її повної трансформації.

В кожному конкретному суспільстві формується специфічна політична система, що задається складовими елементами—традиціями, інститутами, політичними цінностями, які відрізняються в різних суспільствах. Наразі етнополітологи не ставлять собі за мету чітке відмежування етнополітичної системи, встановлення її кордонів. Політична, етнополітична дійсність є динамічною, перебуває у постійній трансформації та взаємозв'язку з іншими структурними елементами системи більш високого порядку.

Це підтверджують труднощі з чітким виокремлення функцій політичної системи, де ми не знаходимо поняття стабільності. Так, політична система здійснює функції: конверсії, тобто перетворення суспільних вимог у політичні рішення; адаптації, тобто пристосування політичної системи до нестабільних умов суспільного життя; мобілізації людських і матеріальних ресурсів (грошових коштів, виборців і т. д.) для досягнення політичних цілей; захисту (охоронна функція)—захисту суспільно-політичного ладу, його вихідних базових цінностей і прин-

ципів; зовнішньополітичну — встановлення і розвиток взаємовигідних відносин з іншими державами; консолідаційну — узгодження колективних інтересів і вимог різних соціальних груп; розподільну — створення і розподіл матеріальних і духовних цінностей. Попри те, що всі ці функції спрямовані на підтримання політичної системи в стабільному стані, лише деякі з них передбачають забезпечення політичної стабільності. Це більшою мірою охоронна, консолідаційна та зовнішньополітична функції.

Теорія політичних систем протягом десятиліть існування удосконалювалася, але суттєво не переглядалася, тому вивчення головних постулатів її теоретиків-засновників є конче необхідним для розуміння місця та значення політичної, а тим більше етнополітичної стабільності у системі. Як зауважує О. Максимова, класичні моделі політичних систем (Д. Істона, Г. Алмонда, К. Дойча) відображають стабільний (рівноважний) аспект функціонування системи, тоді як політичні кризи і інші прояви нестабільності системи не знаходять пояснення в цих моделях. Дослідниця вважає за необхідне створення таких моделей політичних систем, які враховували б і пояснювали поведінку системи в нестабільних станах на основі синергетичного підходу [12, с. 47]. Але оскільки він не дає можливості спрогнозувати траєкторію розвитку політичної системи під час біфуркації, це ставить під сумнів створення таких моделей політичних систем.

Етнополітична стабільність є складним явищем, що дозволяє досліднику застосувати цілу низку методів під час вивчення його вимірів. За допомогою загальної теорії систем, системного аналізу, методу системної декомпозиції та теорії політичних систем було доведено, що етнополітична стабільність є невід'ємною властивістю, ознакою етнополітичної системи, яка, в свою чергу, є різновидом політичної системи, тому їй притаманні більшість рис політичної системи. Зокрема, такі як здатність до самоорганізації та еволюції, відкритість, нелінійність, динамічність, ієрархічність, наявність позитивних та негативних зворотних зв'язків, покликаних стабілізувати етнополітичну систему. Як будь-яка політична система, етнополітична система має складну структуру і виконує низку функцій, серед яких вказано на важливість забезпечення етнополітичної стабільності.

Список використаних джерел:

1. Загорський В.С. Синергетика і економічна теорія / В. С. Загорський [Електронний ресурс] // Демократичне вря-

- дування.—Вип. 6. —2010.—Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/Zagorskyj.pdf>.
2. Рузавин Г. Концепция самоорганизации в науке / Г. Рузавин // Концепции современного естествознания.—М.: Юнити, 2007.
 3. Ціцуашвілі Н. І. Етнополітичний вимір національної безпеки / Н. І. Ціцуашвілі // Політологічний вісник.—К.: ІНТАС, 2010.—Вип. 50.
 4. Живицкая Е. Декомпозиция систем [Электронный ресурс] / Е. Живицкая // Лекции и учебные пособия по системному анализу.—Режим доступу: <http://victor-safronov.ru/systems-analysis/lectures/zhvickaya/17.html>.
 5. Дубовский С. Лекции по общей теории систем [Электронный ресурс] / С. Дубовский // Лекции и учебные пособия по системному анализу.—Режим доступу: dp-beg.narod.ru/syst.doc.
 6. Almond G. A Developmental Approach to Political Systems / G. Almond // World Politics.—1965.—Vol. 17.—No. 2.
 7. Easton D. An approach to the analysis of political systems / D. Easton // World Politics.—1957.—Vol. 9.—No. 3.
 8. Фарукшин М. Политическая система общества / М. Фарукшин // Социально-политические науки.—1991.- № 5.
 9. Понятие и функции политической системы [Электронный ресурс] / Энциклопедия Экономиста.—Режим доступу.—<http://www.grandars.ru/college/sociologiya/politicheskaya-sistema.html>.
 10. Максимова О. Використання синергетики у дослідженні політичних систем / О. Максимова // Вісник СевНТУ.—Вип. 100.—2009.
 11. Easton D. An approach to the analysis of political systems / D. Easton // Political System and Change.—Princeton University Press, 2014.
 12. Максимова О. Використання синергетики у дослідженні політичних систем / О. Максимова // Вісник СевНТУ.—Вип. 100.—2009.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2015 р.

Асланов С. А. Этнополитическая стабильность сквозь призму теории политических систем

Доказано, что методологический инструментарий теории политических систем, системный анализ, в частности системная декомпозиция, лучше позволяют изучить роль и значение этнополитической стабильности в этнополитической системе. Как любая политическая

система, этнополитическая система имеет сложную структуру и выполняет ряд функций, среди которых указано на важность обеспечения этнополитической стабильности.

Ключевые слова: этнополитическая стабильность, политическая система, системный анализ.

Stelas A. Aslanov. Ethnopolitical Stability in the Light of the Theory of Political Systems

It is proved that the methodological tools of political theory, system analysis, system decomposition in particular, allow to explore the role and importance of ethnopolitical stability in the ethnopolitical system in the best way. Like any political system, ethnopolitical system has a complex structure and performs a number of functions, including the importance of ethnopolitical stability maintaining was specified.

Keywords: ethnopolitical stability, political system, system analysis.